

ПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 378.147:355.232.6:351.746.1

О. В. Торічний

Перехід освітньої галузі України на європейську систему висуває нові вимоги до процесу підготовки майбутніх фахівців, що передбачає, насамперед, організацію неперервності професійної підготовки, введення двоциклового навчання та розширення мобільності навчального процесу. Болонська декларація, яка прийнята у вищій освіті нашої держави, вимагає переосмислення і вдосконалення змісту навчального процесу, його чіткого професійного спрямування й орієнтації на формування високого рівня професійної компетентності майбутніх випускників. Виходячи з наведених вище аргументів, можна констатувати той факт, що і від вищих військових навчальних закладів вимагається забезпечення належних умов для вільного розвитку та саморозвитку майбутнього офіцера. Досягнути належного рівня сформованості професійної компетентності у цілому і військово-спеціальної, зокрема, можна лише за умови організації неперервності освіти.

Зазначимо, що питання організації неперервної освіти вивчалися науковцями. Наприклад, у роботах Н. Ничкало [4] охарактеризовано необхідність неперервної професійної освіти та виокремлено підсистеми: початкову, базову, основну і післядипломну. У дослідженнях А. Райцева [7] подано неперервну освіту з погляду соціально-педагогічної спрямованості. Зазначимо, що ґрунтовних та систематизованих наукових доробок, які б висвітлювали педагогічну концепцію організації неперервної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників для вдосконалення військово-спеціальної компетентності, немає. Цей факт і зумовив нас до написання статті.

Мета статті полягає у висвітленні власної позиції щодо доцільності розробки педагогічної концепції організації неперервної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників для вдосконалення військово-спеціальної компетентності. У процесі дослідження було поставлено завдання: охарактеризувати основні складові компоненти концепції організації неперервної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників.

Зазначимо, що сучасна неперервна освіта знаходиться на новій стадії формування концепції. Цю стадію називають “методологічною”. Вона характеризується розробленістю принципів та ознак неперервності в освіті. Неперервну освіту трактують сьогодні як “спосіб життєдіяльності людини, процес здобуття нею необхідних знань, набуття вмінь, навичок та якостей у міру виникнення потреби в них, що відбувається впродовж усього життя людини” [9, с. 329]. Сьогодні неперервна професійна підготовка все частіше розглядається як важливий інструмент зниження рівня негативних наслідків нинішньої глобальної кризи.

Стисло проаналізуємо основні *характеристики* педагогічної концепції неперервної освіти. Зокрема, на основі праць науковців [1; 4] нами виокремлено *основні постулати* неперервної освіти, які доцільно використовувати під час підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме:

- охоплення освітою всього життя людини;
- інтеграція “вертикальна” (спадкоємність між окремими етапами і рівнями освіти) та “горизонтальна” (освітня дія школи, сім’ї, неформального оточення людини, засобів масової інформації);
- взаємозв’язок загальної, політехнічної і професійної освіти;
- відкритість, гнучкість системи освіти;
- різноманітність змісту, засобів та методик навчання і можливість вільного їх вибору;
- рівноправна оцінка та визнання освіти не за способами її отримання, а за фактичним результатом; наявність механізмів стимулювання мотивації

особистості до навчання як з боку матеріальних умов життя суспільства, так і через вплив культури та духовно-моральних цінностей.

На сучасному етапі розвитку Європейського простору вищої освіти на основі неперервності вагому роль посідає запровадження стандартів, рекомендацій, що передбачають: трициклову систему навчання (бакалавр, магістр, інтегрований магістр (професійна підготовка), доктор філософії). На перший план виходить постулат “ціложиттєве навчання” (lifelong learning) [10]. Як відомо, ціложиттєве навчання – один із ключових пунктів Лісабонської стратегії розвитку. Набувати нові знання і компетентності, опановувати нові технології, розуміти нову літературу та нове інформаційне довкілля особистість може впродовж усього свого життя. У цьому особистості повинна допомагати держава через систему освітніх і професійних інституцій. Навчання впродовж життя забезпечує людині не лише можливості особистого зростання, а й високий рівень соціальної адаптації, а також затребуваність на ринку праці.

Н. Ничкало [4] та В. Поліщук [5] констатують, що *джерелами розвитку* неперервної професійної освіти можна вважати суперечності як між її компонентами, так і їх властивостями (характеристиками). Причому “важливим є не стільки встановлення факту протиріччя, скільки знаходження способів їх вирішення. Вибір способу вирішення залежить, у першу чергу, від цілей, які мають свою ієрархію. Це і перспективні цілі, і ті, що визначаються на певний момент та в конкретній ситуації (тактичні цілі). Вектор стратегічної цілі є відносно постійним. Тактичні цілі можуть зазнавати змін залежно від змінних зовнішніх умов середовища і змінних внутрішніх можливостей системи” [5, с. 154].

У нашому розумінні неперервна освіта реалізується *шляхом*:

- формування потреби та здатності особистості до самонавчання;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їхньої кваліфікації;
- створення інтегрованих навчальних планів та програм;

- формування і розвитку навчально-науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- розвитку та запровадження дистанційної освіти;
- створення системи навчальних закладів для забезпечення освіти дорослих відповідно до потреб особистості і ринку праці.

Сьогодні, як констатує А. Райцев [7, с. 25], “надзадача неперервної освіти має чітку соціально-педагогічну спрямованість: створення необхідних умов для професійного й особистого розвитку індивіда незалежно від віку, спочатку набутої професії або спеціальності, місця проживання, на основі обліку його індивідуальних здібностей, мотивів, інтересів, ціннісних установок”.

Науково-технічний розвиток, структурні зміни у суспільстві висувають нові вимоги до системи шкільної, професійно-технічної, вищої освіти та організації безперервної освіти для працюючого персоналу. Новітні технології вимагають від майбутніх офіцерів-прикордонників наявності не лише високого рівня професійної кваліфікації, а й військово-спеціальної компетентності, а також уміння творчо розвиватися. Отже, під педагогічною концепцією організації неперервної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників ми розуміємо *організоване впродовж усього життя навчання, яке детерміноване особистісним, соціальним і професійним розвитком індивіда з метою вдосконалення необхідних професійних знань, умінь, навичок та якостей*.

На основі напрацювань науковців [3; 4; 7; 8] встановлено, що *педагогічній концепції неперервної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників* притаманна *цілісність*, суть якої можна трактувати через такі поняття як:

- спадкоємність (передбачає поступовий перехід від одного освітнього ступеня до іншого, послідовність зміни вимог до обсягу знань, умінь і навичок, глибини їх засвоєння, органічний зв’язок змісту, методів та форм навчально-виховного процесу);
- прогностичність (передбачає зорієнтованість системи освіти на перспективні запити та потреби як у матеріальній, так і в духовній сфері розвитку; сприяння професійному й особистому розвитку курсантів не є

можливим без внесення своєчасних коректив у прогностичні моделі випускників, в освітньо-кваліфікаційні характеристики, навчальні плани і програми з урахуванням кореляції результатів соціально-економічного, науково-технічного, виробничого та власне педагогічного прогнозування);

– гнучкість і динамічність (пов’язані з її відкритістю, рухливістю, варіативною, багатоступінчастістю, різноманітністю типів навчальних закладів, форм навчально-пізнавальної діяльності).

Відповідно до нині діючого законодавства про освіту система неперервної освіти створює можливості для того, щоб: по-перше, опанувати професію офіцера-прикордонника різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (“бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр”); по-друге, надати можливість самостійно вибрати логіку, терміни, темп та форми професійного навчання; по-третє, передбачити можливість продовження процесу навчання, якщо з певних причин воно було перерване; по-четверте, мати можливість змінити форму навчання; по-п’яте, підвищити отриманий освітньо-кваліфікаційний рівень; по-шосте, опанувати додаткові спеціалізації й отримати додаткову спеціальність.

У процесі дослідження ми прийшли до розуміння необхідності чіткої ієрархії *etapів* неперервної ступеневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, що містить такі етапи: пропедевтичний (початковий, який передбачає допрофесійну підготовку) – охоплює військову підготовку юнаків у випускних класах (10–11 класи) загальноосвітньої середньої школи; базовий – передбачає навчання на I–IV курсах Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ) та здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”; основний – містить навчання у магістратурі і здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” або “спеціаліст”; післядипломний – передбачає підвищення військово-спеціальної компетентності, перекваліфікацію, опанування додаткових спеціалізацій після здобуття вищої військової освіти. Слід констатувати, що етапи неперервної професійної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників є необхідними ланками єдиного процесу, хоча і містять елементи переходу з одного етапу до іншого.

Варто акцентувати увагу на тому, що педагогічна концепція неперервної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників буде дієвою лише за умови впровадження таких *засад*:

- аргументована мотивація вибору професії під час пропедевтичного етапу, що передбачає вивчення навчальної дисципліни “Захист Вітчизни” у школі;

- цілеспрямована діагностика професійної придатності абітурієнтів;

- педагогічний супровід та психолого-педагогічна підтримка курсантів-першокурсників;

- оптимальне поєднання теоретичної і практичної складової у процесі професійного навчання на всіх етапах підготовки;

- узгодження традиційної технології підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників з упровадженням методів активного навчання як інноваційних педагогічних технологій;

- запровадження інноваційних форм та методів у теорії і методиці викладання військово-спеціальних дисциплін;

- дотримання наступності професійної підготовки офіцерів-прикордонників у системі здобуття вищої освіти, післядипломного навчання, а також під час підвищення кваліфікації;

- реалізація професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у системі неперервної освіти на основі принципів неперервності, наступності, прогностичності в умовах компетентнісного навчання.

На думку С. Дружилова [2], досягнення професійного успіху тісно пов'язано із забезпеченням необхідного рівня професійної компетентності. Навчання, на погляд науковця, можна розглядати як процес формування майбутньої професійної компетентності. Автор обґрунтовує *чотири стадії*, які характеризують процес професійного навчання. Ми інтерпретували виокремлені стадії до неперервного процесу формування військово-спеціальної компетентності, узгодили із розробленою нами педагогічною системою,

рівнями сформованості військово-спеціальної компетентності, а також з етапами формування військово-спеціальної компетентності.

Отже, I стадія – *несвідома компетентність* – у людини немає необхідних знань, навичок, причому особистість чітко знає про їхню відсутність. У цей час індивід навіть не знає про вимоги до успішного проведення майбутньої професійної діяльності, проте прагне її здобути. Ця стадія характеризується самооцінкою “Я не знаю, що я не знаю”. Вважаємо, що саме така стадія є характерною для випускників середніх навчальних закладів, які готуються стати абітурієнтами військового закладу. Як свідчать результати констатувального експерименту, учні середніх навчальних закладів мають лише часткові уявлення про сутність діяльності офіцера-прикордонника. Зазначимо, що у разі, коли особистість повністю усвідомлює недостатню кількість знань, умінь та навичок, є можливим перехід на другу стадію й активне навчання, що передбачає формування військово-спеціальної компетентності та її подальше вдосконалення. У цілому, несвідома компетентність відповідає мінімальному рівню сформованості військово-спеціальної компетентності і співпадає з пропедевтичним етапом формування військово-спеціальної компетентності.

II стадія – *свідома некомпетентність* – особистість усвідомлює, що їй не вистачає професійних знань. На цій стадії можливі два варіанти розвитку подій – конструктивний та деструктивний. Конструктивний передбачає усвідомлення суб'єктом своєї професійної некомпетентності, що сприяє підвищенню мотивації для набуття знань і вмінь. Деструктивний призводить до виникнення почуття невпевненості у своїх силах, психологічного дискомфорту, підвищенню тривожності, які заважають подальшому професійному навчанню. У цілому, вважаємо, що ця стадія притаманна для курсантів, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр” та “спеціаліст” у НАДПСУ, що відповідає середньому рівні сформованості військово-спеціальної компетентності. Отже, вони перебувають на базовому етапі формування військово-спеціальної компетентності. Для цієї стадії характерна формула “Я знаю, що не знаю”.

III стадія – *свідома компетентність* – особистість чітко знає, що входить у структуру і складає зміст його професійних знань, умінь та навичок і може їх ефективно застосовувати, має відповідні ціннісні орієнтації та ідеали, професійний потенціал і професійну спрямованість. Вважаємо що лише деякі курсанти, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень “магістр”, досягають цієї стадії компетентності та мають високі показники з усіх критеріїв (діяльнісно-практичний та особистісно-функціональний) сформованості військово-спеціальної компетентності. Цей рівень компетентності є адекватним достатньому рівню сформованості військово-спеціальної компетентності. У цілому, майбутні офіцери-прикордонники перебувають на основному етапі формування військово-спеціальної компетентності. Для цієї стадії характерною є самооцінка за такою формулою “Я знаю, що я знаю”.

IV стадія – *безсвідома компетентність* – є можливою лише тоді, коли професійні навички повністю інтегровані і вбудовані у професійну поведінку. Можна констатувати, що особистість має високий рівень сформованості військово-спеціальної компетентності за всіма критеріями та показниками. Встановлено, що її можна здобути у системі післядипломного навчання офіцерського складу Державної прикордонної служби України. Отже, офіцери, які є слухачами післядипломної освіти, знаходяться на останньому (післядипломному) етапі формування військово-спеціальної компетентності. У цілому, ця стадія характеризує рівень майстерності, хоча на ній можливі випадки професійної деформації і професійного вигорання.

Виокремлення чотирьох стадій професійного навчання надало нам можливість прослідкувати позитивні зміни, що відбулися. У контексті ефективної організації освітнього процесу першочерговим є проектування цілісної системи формування військово-спеціальної компетентності, яка надасть можливість особистості зробити вагомий крок щодо професійного становлення та самореалізації. Для цілісності процесу формування військово-спеціальної компетентності необхідними є навички самовдосконалення і самоосвітньої діяльності. У процесі вивчення педагогічної концепції

неперервної освіти офіцерів-прикордонників, а також з метою її практичної реалізації було namічено деякі методичні підходи до її організації. Зокрема, на основі напрацювань Н. Ничкало [4] вважаємо за доцільне виокремлення таких підсистем (сфер): початкову, базову й основну. Як зазначає авторка, ці “підсистеми, або сфери, різняться своїми цілями і завданнями, основними принципами організації процесу навчання, освітою, теорією, формами та методами навчання, а також підготовкою викладачів для кожної із них” [4, с. 29–33]. Отже, у нашому розумінні, *педагогічна концепція неперервної освіти офіцерів-прикордонників полягає не стільки в організації неперервного процесу навчання, скільки в цілеспрямованому і поступовому поєднанні окремих стадій компетентності, які б змогли призвести до максимального ефекту та забезпечили б високий рівень сформованості військово-спеціальної компетентності майбутньому офіцерові-прикордонникові.*

У плані поетапності неперервної освіти доцільно зупинитися на характеристиці останніх нормативних документів Державної прикордонної служби України у сфері кадрового забезпечення. Відповідно до основних напрямків діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у цій сфері було прийнято рішення про затвердження моделі проходження військової служби особами рядового, сержантського і старшинського складу відділів прикордонної служби та Відомчу програму “Впровадження моделі проходження військової служби особами рядового, сержантського і старшинського складу відділів прикордонної служби та заходів з розвитку мотивації до проходження служби цими військовослужбовцями на 2012–2013 роки” [6]. Виокремлено три основних етапи. На рисунку подано зміст I етапу.

Другий етап передбачає, у разі необхідності, підвищення кваліфікації у НАДПСУ, а також надає можливість навчатися заочно у НАДПСУ для отримання вищої освіти і триває не менше 5 років. Зазначимо, що третій етап триває не менше 4 років та передбачає призначення особи на посади молодшого офіцерського складу, а також навчання на курсах підготовки

офіцерів у НАДПСУ за умови наявності повної вищої освіти. Зазначимо, що термін навчання на курсах підготовки офіцерів в НАДПСУ становить 3 місяці.

Зміст I етапу моделі проходження військової служби особами рядового, сержантського і старшинського складу відділів прикордонної служби

у системі неперервності професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників має, в обов'язковому порядку, реалізовуватися принцип завершеності освіти, що передбачає забезпечення належного рівня професійної компетентності й отримання військово-спеціальної компетентності. Це буде необхідно офіцерові для виконання службово-професійних завдань та надасть перспективи для вдосконалення. Зазначимо, що в системі неперервної професійної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників існує взаємопов'язана сукупність зовнішніх і внутрішніх механізмів, які передбачають трансформування отриманих теоретичних знань, умінь, навичок та досвіду з охорони кордону (діяльнісно-практичний критерій) і ціннісних орієнтацій, професійного потенціалу, професійної спрямованості та набутих особистісних рис (особистісно-функціональний критерій) у належний рівень військово-спеціальної компетентності.

Отже, встановлено, що неперервне навчання має важливе значення як для самого майбутнього офіцера-прикордонника, так і для України у цілому. У ракурсі особистісного контексту неперервне навчання виступає як цілісна педагогічна система, яка організаційно, методично та технологічно забезпечує потребу особистості у навчанні, духовному і культурному розвитку, підвищенні професійної компетентності у цілому та військово-спеціальної, зокрема. Щодо державного значення, то неперервна освіта забезпечує стабільність розвитку суспільного виробництва, є засобом розширеного відтворення його інтелектуального, духовного і культурного потенціалу, а тому виступає пріоритетом державної політики у галузі освіти. Розробка педагогічної концепції неперервного навчання потребує цілісного підходу до методики організації освітньої парадигми. Вважаємо, що неперервне навчання майбутніх офіцерів-прикордонників має ґрунтуватися на координації та співпраці всіх відповідних структур на всіх рівнях. Удосконалення системи неперервної професійної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників забезпечує значні можливості для вдосконалення військово-спеціальної компетентності фахівців і сприяє самоорганізації, саморозвитку особистості офіцера.

Практична реалізація педагогічної концепції неперервного навчання потребує нового теоретико-методологічного та методичного забезпечення і розробки ґрунтовних методичних засад удосконалення зазначеного процесу, що і буде подальшими напрямками нашого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Гаськов, В. М. Управление системой профессионального образования : учебное пособие для руководителей профобразования, органов управления образованием / Гаськов В. М. – М. : ИРПО, 2001. – 288 с.
2. Дружилов, С. А. Становление профессионализма как процесс формирования концептуальной модели профессиональной деятельности / Дружилов С. А. // Журнал прикладной психологии / гл. ред. А. В. Сухарев. – 2004. – № 6. – С. 56–60.
3. Непрерывное образование: методология и практика / под ред. А. А. Вербицкого. – М. : Знание, 1990. – 115 с.

4. Ничкало, Н. Г. Теоретико-методологічні проблеми і перспективи розвитку досліджень з неперервної професійної освіти / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць / за ред. І. Я. Зязюна, Н. Г. Ничкало. – К., 2001. – Ч. I. – С. 35–43.

5. Поліщук, В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервності освіти : монографія / В. А. Поліщук ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 426 с.

6. Про організаційні заходи щодо впровадження моделі проходження військової служби особами рядового, сержантського і старшинського складу відділів прикордонної служби : Указ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 28 грудня 2011 р. № 1050. – Режим доступу : <http://www.resident.gov.ua/documents/4591.html>.

7. Райцев, А. В. Развитие профессиональной компетентности студентов в образовательной системе современного вуза : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Райцев Анатолий Васильевич. – Санкт-Петербург, 2004 – 309 с.

8. Савин, В. Н. Организационно-педагогические условия повышения уровня профессиональной компетентности сотрудников МЧС : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Савин Владимир Николаевич. – М., 2006. – 162 с.

9. Сігаєва, Л. Є. Підвищення кваліфікації фахівців як складова неперервної професійної освіти / Л. Є. Сігаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало [та ін.]. – К., 2000. – С. 319–363.

10. Хартія про ціложиттєве навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eu-edu.org/news/info/87>.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.